

Een toneelvereniging in verband brengen met een ideologische beweging kan op het eerste zicht ver gezocht lijken. Verhaalde vingervijzingen in die richting hebben ons echter duidelijk gemaakt dat er wel degelijk een verband bestaat en bestaan heeft tussen de vrijdenkers enerzijds en sommige socio-kulturele verenigingen anderzijds, rechtsstreeks of onrechtstreeks.

Els Witte schrijft in De Belgische Vrijdenkersorganisaties (1854-1914) : "De enorme uitbreiding en de relatief sterke impact die de vrijdenkersbewegingen in de periode 1854-1914 gekend hebben - we herhalen het - zijn niet los te koppelen van de ingrijpende veranderingen die zich in deze tijdspanne voltrokken hebben op sociaal-ekonomisch, sociaal-politiek en sociaal-kultureel vlak." (2)

Laten wij eerst even de 19^e eeuwse vrijdenkersbeweging nader toelichten. Zij stamt uit de 17^e en 18^e eeuw, toen een nieuwe sociale groep, de burgerij, zich opwerkte en daarbij een levensvisie aannam die tegenover de godsdienst opgesteld stond : de rede kwam centraal te staan en de Kerk werd ter zijde geschoven. Wiermee wordt het onderwijs van als maar groter belang omdat de ontwikkeling van het individu primordiaal is; in het nieuwe kapitalistische systeem streeft het individu immers op een rationele manier winst na, waardoor we het 'kennis-is-macht-mentaliteit' krijgen. (3) In het midden van de 19^e eeuw heeft de rationalisering van het bedrijfsleven nieuwe organisatievormen met zich mee gebracht waardoor nieuwe groepen een opgang kennen. Er ontstaat een sociaal nevenprodukt bestaande uit academici, hooggeschoolde technici en bedienden, voor wie een sterk gedifferentieerde, op hoge prestaties gerichte samenleving het natuurlijke werk- en leefmilieu was geworden. (4)

Deze evolutie had ook invloed op de politieke structuur : het liberalisme kende een bloeiperiode en de liberale burgers hadden er alle belang bij de kerk de rug toe te keren, omdat zij er een geheel andere structurering op na hield, die voor die periode zeer verouderd was.

Het kapitalisme wilde via een democratisering zijn sociaal en ekonomisch orderingsprincipe veilig stellen. Aan het noodzakelijk geworden socialiseringsproces van bredere bevolkingsgroepen in de maatschappij werd vooral door school, kultureel verenigingsleven, bibliotheekwezen, pers, toneel en literatuur meegewerkt. (5)

Kultuur stond dus in dienst van de nieuwe politieke en ekonomische beweging. Kan dit een van de redenen zijn waarom de katholieken bijna geen oog hebben voor het socio-kulturele leven ? La Feuille d'Ostende, het konservatieve katholieke Oostendse dagblad, rept praktisch geen woord over het kulturele leven te Oostende, dat in de periode 1865-1914 in volle bloei was.

Een gevolg van deze democratiserende trend was de algemene vulgarisatie van de wetenschap : de exacte wetenschap moest verstaanbaar gemaakt worden voor de man met een middelmatige edukatie. De drukker, herbergier, onderwijzer enz. moest op de hoogte blijven van de vooruitgang en zich kunnen wapenen ter verdediging van zijn ideologie. Hiervoor stonden te Oostende socio-kulturele organisaties in zoals het Willemsfonds en de Société Littéraire; zijn richtten 'voordrachten' in waar gastsprekers een of ander aktueel onderwerp behandelden.

De intellektueel (en pseudo-intellektueel) kreeg een groter aanzien in de maatschappij. Els Witte toont aan hoe de academici zich aan de progressieve vleugel van de liberalen schaarden. Steden als Gent, Antwerpen en Brussel worden kernen van vrijdenkers en liberalen. De Oostendse gemeenteraad was al vanaf 1830 liberaal getint maar van echte politieke partijen kan men pas spreken vanaf + 1850. Dan wordt de kloof tussen liberalen en katholieken als maar groter; deze evolutie resulteert in de oprichting van de Association Libérale et Constitutionnelle d'Ostende in 1866. (6) Radikaal progressieven waren er aanvankelijk niet; een gestadige liberalisering is er na 1860 wel waar te nemen: de opkomst van Oostende als badstad met de daarbijhorende vernakelijkheden als kansspelen en paardewedrennen, het oprichten van een gemeentelijk onderwijsnet en de stichting in 1882 van een atheneum waren allemaal elementen die door de katholieken ten zeerste afgekeurd werd. In de plaatselijke pers ontstonden grote polemieken met aan katholieke zijde La Feuille d'Ostende en aan liberale zijde L'Echo d'Ostende en La Carillon. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het bestuur van één der eerste kulturele organisaties opgericht na 1850, bijna volledig bestond uit kopstukken van de liberale beweging.

De toneelvereniging Hoop in de Toekomst werd opgericht in 1865. Voorzitter was Jozseph Marion, liberaal gemeenteraadslid en later schepen van cultuur. Leopold Vande Water was sekretaris en een der leden was Jules Daveluy, drukker en uitgever van L'Echo d'Ostende. Het hoeft geen betoog dat de nieuwe vereniging onmiddellijk de volledige aandacht kreeg van L'Echo. De dag na de oprichting staat er in een artikel te lezen: "Nous ne pouvons du reste assez encourager notre public ostendais à seconder les efforts de nos artistes-amateurs. A cet effet un seul moyen suffit, c'est que le public se rende au théâtre, il y puisera outre le délassement agréable, les principes de sa langue maternelle, et de la morale en action." (7)

De drie basisprincipes waren ontspanning, kennis van de moedertaal en moraal. Het is niet moeilijk in te zien over welke moraal het ging: de titel van het eerste toneelstuk dat Hoop in de Toekomst opvoerde was Marianne, of een vrouw uit de volksklas, een drama over het arbeidersbestaan: een liberale levensvisie zal de ruggegraat van de nieuwe vereniging zijn.

De oorspronkelijke leden waren allemaal middenstanders. Over de meesten hebben wij informatie gevonden in de fiches van Ostendiana. Tussen hun beroep of hun vrijetijdsactiviteiten kan makkelijk een verband gelegd worden met de liberale partij of vrijzinnige ideologie.

MARION, Joseph: voorzitter van Hoop in de Toekomst en liberaal gemeenteraadslid; lid van de Association Libérale; onder-voorzitter van de Société Royale des Sauveteurs Belge; rechter van de handelsrechtbank en kapitein in de burgerwacht.

VANDE WATER, Leopold: herbergier

VERBRUGGHE, J.: hotelier

CHEPIN: medewerker van Denier des écoles, een liberale organisatie welke omhalingen doet voor de arme kinderen der gemeentescholen.

CAZEAU: uitgever van La Feuille d'Ostende

VANHILT: medewerker van Denier des écoles

DUTHOIT

DESPLENTER

RIMBAU

BAELE, J. : herbergier en lid van de burgerwacht

VAN GRAEFSCHEPE

DE WEIRDT : boekbinder

GODERIS, P. : mede'erker van Denier des écoles en lid van de burgerwacht

VERMEIRSCH

PIERS, E. : timmerman en lid van de arbeidersrechtbank (afgevaardigde van de arbeiders)

VERBRUGGHE, A. : hotelier

DIEPENHEIM, J. : herbergier, bekend onder de lapnaam 'Jantje uit den Hollander'.

DECLERCQ : lid van de burgerwacht

HERREBOUDT

DAVELUY, J. : drukker, uitgever Echo d'Ostende , lid burgerwacht

(8)

Een lid valt op in dit rijtje : Cazeau. Als uitgever van La Feuille d'Ostende past hij niet in een Vlaams-liberaal vrijdenkersmidden. Kunnen we hier stellen dat de uitzondering de regel bevestigt ? We mogen ook de betekenis van vrijdenker niet vergeten : + tolerant (zie voetnoot 1).

De vereniging trok aanvankelijk volle zalen en moet niet van enig talent gespeend zijn geweest. Reeds in 1866, nog geen jaar na de oprichting, wonnen zij de eerste prijs voor het drama en de tweede prijs voor het blijspel op de toneelwedstrijd van Ninove. Na enkele jaren begon de belangstelling te slinken, ondanks opeenvolgende successen op toneelwedstrijden te Brussel, Geraardsbergen, Oudenaarde, Lokeren en Lier. Eén artikel van Daveluy in L'Echo volstond om het stadsbestuur ertoe te bewegen een jaarlijkse subsidie uit te keren. Het bestuur nam ook enkele maatregelen : een klub voor karabijnschieters werd opgericht en regelmatig werden bals gegeven om de kas te spijzen. De vereniging herpakte zich zodanig dat ze zelfs aan liefdadigheid kon doen.

De thema's van de opgevoerde stukken waren edukatief en moraliserend van aard : op het programma stonden meestal twee stukken, een blijspel en een drama, een lach en een traan dus. De onderwerpen werden geput uit de vaderlandse geschiedenis of uit het dagelijkse leven. De stukken en de toneelavonden zullen we bij een andere gelegenheid bespreken. Het volstaat hier te melden dat alle opgevoerde stukken een strikte morele kode volgden; iedere blij van onwelveogelijkheid werd angstvallig gemeden. Vrijdenkendheid mocht geen reden zijn voor losbandigheid of zedenverwildering, alles moest 'deftig blijven'. (9)

Dit betekent niet dat de katholieke moraal gevolgd werd. De vrijdenkers hadden een eigen normenstelsel opgebouwd, men denke maar aan de alternatieve doop- en begrafenisceremoniën. Men beriep zich in feite op het kleinburgerlijk normenstelsel waarin de maçonieke raad 'parle sobremant avec les grands' centraal stond. (10) Katholieke wetten werden provocerend met de voeten getreden, zoals het verbod toneel te spelen op sommige zon- en feestdagen .

"On lit au coins des rues que jeudi soir, 1 Novembre Fête de la Toussaint et veille de la commémoration des morts, notre société 'Hoop in de Toekomst' donnera une grande représentation flamande. Nous protestons de toutes nos forces contres ces abus et nous espérons que notre protestation trouvera de l'écho chez tout ostendais bien pensant.

Il faut avoir perdu tout sentiment chrétien et tout esprit de famille pour aller se divertir dans un théâtre un soir où l'Eglise rappelle à chacun la mémoire de ceux qui nous ont devancés dans l'éternité ... et que nous avons aimés en ce monde ... Une prière et une aumône pour l'âme de nos chers défunts, afin que le Seigneur efface leurs iniquités et les délivre des leurs souffrances, serait beaucoup mieux!

Tout ce qui touche de près ou de loin à la religion doit être détruit, dit le libéralisme, et pour y aboutir passons au dessus de tout!"(11)

Maar vooral de burgerlijke begrafenissen vormden een groot twistpunt. De katholieken probeerden op iedere manier dergelijke manifestaties te boycotten.

"Les Enterrements Civils - Le Spiritisme libre-penseur est en progrès à Ostende. On y enterre CIVILLEMENT des femmes ! ... que tout le monde a vues dans nos églises pratiquer jusqu'à ces derniers jours, les devoirs de la religion catholique est qu'on sait ne l'avoir jamais reniée.

Est-ce en faveur de la liberté de conscience si vantée par nos adversaires que les libéraux refusent à leurs malades des consolations de la Religion aux derniers moments de la vie et s'opposent même sous peine d'interdiction de la maison, à ce qu'on parle la religion chez eux ?

Nous aimons à croire que ces hautes intelligences spirites ne s'imaginent pas que la présence du prêtre est une violation de la liberté de conscience ou un arrêt de mort et qu'elles ne croient pas faire preuve de bravoure en donnant à leurs défunts des funérailles que durant toute leur vie ils ont eues en horreur.

Cette conduite absurde est universellement condamnée et on en parle avec indignation.

Il faut être libéral pour violer ainsi la liberté. A ce propos tenons à dire qu'il est sévèrement défendu à tout catholique de prendre part à ces manifestations dirigées contre leurs religion."(12)

Het betreft de begraafing van mevrouw Maryssael, echtgenote van de liberale schepen die later socialist zou worden. In L'Echo d'Ostende staat te lezen dat zij een meid was en haar ganse leven het spiritisme beoefende. (13)

Ook leden van Hoop in de Toekomst waren vrijdenker of spiritist. Op de begrafenis van Karel Desmet werd een lijkrede gehouden door een broederspiritist (14); Louis Glorieux werd te Gent burgerlijk begraven. (15)

Hoop in de Toekomst had ook sterke politieke connecties. We schreven reeds dat het bestuur enkele gemeenteraadsleden telde; Maervoet schrijft "de verschillende verenigingen speelden nog altijd een grote rol bij het aanduiden van de kandidaten". (16) De vereniging stond altijd klaar om propaganda te maken of om een verkozen lid te huldigen. Tijdens de verkiezingsstrijd was politiek de enige betrachting. Zo staat in een brief van sekretaris Daveluy aan de Gentse manager Fauconnier :

"Mijnheer Fauconnier,

Wij zijn in volle kiesstrijd, gij zult dus begrijpen dat wij ons weinig met toneel kunnen bezig houden, des te meer dat onzen Voorzitter, den heer De Breyne, eene der uit-

tredende leden is, en hard bestreden wordt." (17)

Men kan zich terecht de vraag stellen of sommige leden de vereniging niet gebruikten om een politieke carrière op te bouwen. We denken hier aan E. De Breyne en N. Pede, voorzitter en onder-voorzitter na de dood van Joseph Marion. Zij waren ook diegenen die in oktober 1880 Liberté et Progrès oprichtten, een liberale progressieve fractie die tot doel had het liberalisme en het vrije denken te verspreiden. (18)

Een eerste officiële vrijdenkersbond werd pas opgericht in 1891 (19); toch durven wij stellen dat Hoop in de Toekomst een vereniging was met vrijdenkerssympathieën. Dit betekent niet dat alle leden dezelfde opinie deelden. Eerder hadden we het al over Cazeau; Eugène Van Oye is zo'n ander geval. Hij publiceerde na 1870 talrijke verzen met een kristelijke inslag. Hij was waarschijnlijk lid van de vereniging wegens het Vlaamse karakter; overigens wordt hij door de katholieken als een buitenbeentje beschouwd.

Ook menen wij dat er in de periode voor 1890 niemand in Oostende was die genoeg politieke bagage had en filosofisch onderlegd was om een vrijdenkersbond op te richten. De toonaangevende groep te Oostende was de 'vulgatorische bedrijvige intelligentia' (20) die de te propageren kultuurgoederen pas uit tweede hand verworven had. Veel nieuwe initiatieven mocht men van hen niet verwachten.

De eerste vrijdenkersbonden waren radikaal en wezen iedere band met de godsdienst af. De Oostendse liberalen waren voor het recht van vrije meningsuiting en ideologie, maar de meesten onder hen bleven katholiek (21). Zij kwamen op tegen de verouderde structuren, niet tegen de oude moraal, die zij in feite behouden wilden zien. De Oostendse liberalen waren er zich ook van bewust dat, indien zij Oostende wilden zien uitgroeien tot een internationale badstad, het geen radikaal nest mocht worden. Iedereen, dus ook gelovigen, moest welkom zijn.

Dit zijn volgens ons de redenen waarom zij vergaderden onder de mom van socio-kulturele verenigingen; want naast Hoop in de Toekomst had men ook nog de Cercle Coecilia, de Société Littéraire, Onder Ons, de Liberale Vrijsschutters enz... die allemaal verenigingen met liberale inslag waren. Men vergaderde, ontspande zich, en hoorde nu en dan eens een nieuw geluid, Hoop in de Toekomst had als ontspanning toneel, maar of dit in feite hoofdzaak was, betwijfelen we.

BIBLIOGRAFIE

1. De term 'vrijdenker'

Een sluitende definitie van de term 'vrijdenker' geven is een ingewikkelde en omslachtige zaak. Professor R. Willemyns heeft in Het Tijdschrift voor de Studie van de Verlichting en het Vrije Denken, 8°-9° jg. (1980/81) 4 p. 239-262 een tipje van de sluier opgelicht. Wat in deze studie naar voren komt zijn de veelvuldige interpretaties die aan het woord vrijdenker-vrijzinnige verbonden zijn.

We beperken ons daarom tot het opgeven van de betekenis-matrix door professor Wille-
myns opgesteld. We wijzen er echter op dat er nog andere interpretaties aanvaard-
baar kunnen zijn.

Vrijzinnige : + tolerant
- gelovig
- dogmatisch
- clericaal
+ mens centraal
+ Vrij Onderzoek
+ Rechten van de mens
- kerkelijk

2. WITTE, E. De Belgische Vrijdenkersorganisaties (1854-1914), in Tijdschrift voor de Studie van het Vrije Denken en van de Verlichting, 5° jg. 1977, n° 2 VUB, p. 129
3. Ibidem, p. 131
4. Ibidem, p. 130
5. Ibidem, p. 134
6. MAERVOET, W., De politieke evolutie in het Arrondissement Oostende (1830-1914) in Ostendiana, Lustrumboek van de Vlaamse Vereniging voor Familie-
kurde Afdeling Oostende-Kuststreek, Oostende 1972, P. 68
7. L'Echo d'Ostende. 19/11/1865
8. Zie fiches projekt Ostendiana, stadsbibliotheek Oostende
9. WITTE, E. op. cit. p. 183
10. Ibidem, p. 183
11. La Feuille d'Ostende, 01/11/1877
12. Ibidem, 06/04/1879
13. L'Echo d'Ostende, 10/04/1879
14. Ibidem, 09/02/1882
15. Ibidem, 03/06/1877
16. MAERVOET, W. op. cit.
17. Hoop in de Toekomst, Briefwisseling 25 juni 1883 - 20 december 1885, archief mu-
seum 'De Plate' Oostende.

18. Echo d'Ostende; 14/10/80

19. NUITTEN, K., Bijdrage tot de geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging te Oostende, Politieke en Organisatorische (1880-1940) onuitgegeven licentiaatsthesis VUB 1973-1974.

Noot : Els Witte zegt in Belgische Vrijdenkersorganisaties dat de eerste Oostendse vrijdenkersbond opgericht werd in 1908.

20. Witte, E., op. cit. p. 230

21. In L'Echo d'Ostende van 16/02/1879 staat :

'Joseph Marion était un libéral ardent, convaincu; jamais dans il ne s'est départi de la ligne de conduite que lui traçait son conscience et son devoir.'

maar ook :

'Elle (l'âme) est une entité complète, progressant toujours dans l'ordre moral, accomplissant la mission que le créateur lui avait assignée : Eternelle avec Dieu, elle a suivi dès l'éternité les diverses étapes indiquées. Préexistant avant l'homme, elle vivra éternellement, obéissant aux ordres que lui donne Dieu son créateur.

Eh bien, Messieurs, l'âme de notre ami, de notre collègue, qui est enlevée si prématurément à notre estime et à notre affection, se soumet avec la plus entière confiance au jugement de l'opinion publique.'

(nekrologie Joseph Marion)

J. SUPMONT

NOG TE KOOP AANGEBODEN TENTOONSTELLINGSCATALOGI

Als afgestudeerde en gediplomeerde licentiaat-historicus krijgen wij regelmatig vanwege het Algemeen Rijksarchief te Brussel een overzicht van te koop gestelde catalogi toegezonden. In de tentoonstellingscatalogi van deze Rijksinstelling zijn nog volgende catalogi voorradig :

- (CAT. 13) : Catalogus van de tentoonstelling "Nieuwpoort door de eeuwen heen".
1963, in-8°, 23 p., ill., 25 B.F.
- (CAT. 17) : Catalogue de l'exposition "Ostende 1000".
1964, in-8°, 77 p., ill., 70 B.F.
- (CAT. 35) : Tentoonstelling "De Noordzee".
1967, in-8°, 153 p., ill., 100 B.F.

De betalingswijze is als volgt geregeld. De publikaties van het "Algemeen Rijksarchief" (Ruisbroekstraat 2, 1000 Brussel) kunnen worden bekomen voor storting op rekening nr. 210-0080633-78 van het Patrimonium van deze instelling; op de strook van overschrijving of storting zal (zullen) de verwijzingen naar de gewenste publikatie(s) aangebracht worden (CAT.), gevolgd door het of de nummers.

E. SMISSAERT